

UOT:94.

**TÜRKİYƏ-GÜRCÜSTAN HƏRBİ ƏMƏKDAŞLIĞI:
İKİTƏRƏFLİ MÜNASİBƏTLƏRDƏN ÜÇTƏRƏFLİ STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIĞA***Dosent, t.ü.f.d. Hüseyn Hüseynli**Bakı Dövlət Universiteti**Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi**ORCID ID: 0000-0001-7954-0381**huseyn.huseynli@bsu.edu.az*

Xülasə: Məqalə, Türkiyənin Cənubi Qafqaz regionundakı hərbi siyasətinin əsas istiqamətlərini analiz edir. Türkiyə-Gürcüstan-Azərbaycan arasında bu gün mövcud olan üçtərəfli təhlükəsizlik əlaqələrinin ikitərəfli formatı SSRİ-nin süqutundan sonra başladı. E.Şevardnadzenin 1996-cı ildə Türkiyəyə səfəri zamanı imzalanan “Türkiyə Respublikası Hökuməti ilə Gürcüstan Respublikası Hökuməti arasında Hərbi Sahəyə Təhsil, Texniki və Elmi Əməkdaşlıq Sazişi”dir. 1997-ci ildə Süleyman Dəmirəlin Tbilisiyə səfəri zamanı imzalanan “Hərbi Təhsil və Əməkdaşlıq Sazişi” oldu. Gürcüstanın üçtərəfli müdafiə/təhlükəsizlik əməkdaşlığına qoşulması 2012-ci ildən sonra başladı. Üçtərəfli mexanizmin təhlükəsizlik komponentinin də məhz bu tarixdə olduğunu görürük. 2012-ci ilin iyun ayında Xarici İşlər Nazirlərinin iştirakı ilə qəbul edilən Trabzon Bəyannaməsi bu baxımdan mühüm mərhələdir. Bununla da, Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan enerji və kommunikasiya sahələrindən tutmuş terrorizmlə mübarizəyə qədər geniş əməkdaşlıq sahələrini əhatə edən strateji əlaqələrini daha da dərinləşdirdi.

Açar sözlər: Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycan, Rusiya, Cənubi Qafqaz

Keywords: Turkey, Georgia, Azerbaijan, Russia, South Caucasus

Ключевые слова: Турция, Грузия, Азербайджан, Россия, Южный Кавказ

Giriş. İkitərəfli hərbi əməkdaşlığın mahiyyətinə uyğun olaraq, Türkiyə Gürcüstan hərbi infrastrukturun modernizasiyasına dəstək verərək Gürcüstan Silahlı Qüvvələrinin güclənməsinə mühüm rol oynadı. Türkiyə Tbilisidə hərbi akademiya təsis etdi. 2001-ci ilin əvvəlində Rusiyanın həmin bazalardan çıxarılmasından sonra Marneuli hərbi hava bazası ilə yanaşı, Vaziani hərbi bazasını da modernizasiya etdi. Türkiyə hərbi heyəti, Gürcüstan Silahlı Qüvvələrinin Kosovoya göndərilməzdən əvvəl onlara hazırlıq təlimləri keçərək, Gürcüstanın Kojori xüsusi təyinatlı briqadasına təlimlər verdi. Türkiyə Gürcüstanla sərhəd bölgəsində piyada əleyhinə minaların təmizlənməsi və bu minalardan yenidən istifadə edilməməsi ilə bağlı saziş imzaladı [1, s.3].

Gürcüstanın NATO-nun aparıcı üzvləri ABŞ və Türkiyə ilə hərbi sahədə əməkdaşlığı Rusiyanı ciddi narahat edirdi. SSRİ-nin süqutundan sonra C.Qafqaz respublikaları, xüsusilə Azərbaycanla münasibətlər Türkiyənin əsas hədəfi idi. Gürcüstan Azərbaycanın Türkiyə ilə quru əlaqələrinin təmin edilməsində körpü rolunu oynayır. Bununla yanaşı, enerji layihələrinin həyata keçirilməsində Gürcüstan Türkiyənin strateji tərəfdaşı idi. Türkiyə Gürcüstana siyasi və iqtisadi sahələrdə dəstək göstərməklə yanaşı, təhlükəsizlik sahəsində də dəstək oldu. Gürcüstan isə NATO-ya üzvlük yolunda Türkiyə ilə münasibətlərini bu istiqamətdə xüsusi strateji əhəmiyyət kəsb edən amil kimi dəyərləndirirdi.

2002-ci ilin noyabrında NATO-nun Praqa Sammitində Fərdi Tərəfdaşlıq Fəaliyyət Planları qəbul edildi. İkiillik müddət üçün nəzərdə tutulan bu planlar hər cür əməkdaşlıq mexanizmini birləşdirmək məqsədilə həyata keçirilirdi. Gürcüstan 2004-cü ilin noyabrında NATO ilə Fərdi Tərəfdaşlıq Fəaliyyət Planına sahib ilk ölkə oldu. Daha sonra, 2005-ci ilin əvvəlində tamamlanan Təhlükəsizlik Fondu layihəsi sayəsində Gürcüstanda təxminən 300

zenit-raket kompleksi təhlükəsiz şəkildə məhv edildi. Ponikala və Kaladidi bazalarında saxlanılan raketlər söküldü, döyüş başlıqları çıxarıldı və daha sonra nəzarətli şəkildə partladılmaq üçün başqa əraziyə göndərildi. Layihə, raketlərin saxlandığı bölgələrdə təhlükəsizliyi əhəmiyyətli dərəcədə artırdı və bu silahların səbəb ola biləcəyi ekoloji çirklənmənin qarşısını aldı [2, s.13].

Əsas hissə. Rusiya, Gürcüstanın NATO-ya qoşulma istəyini Cənubi Qafqaz üçün bir təhlükə kimi qiymətləndirirdi. Bölgədə NATO-ya üzv ölkənin - Türkiyənin mövcudluğu, Rusiyanın Gürcüstan və Azərbaycana təzyiqlərini müəyyən qədər məhdudlaşdırırdı. Gürcüstanın Türkiyəni mühüm müttəfiq kimi görməsi, Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinə də müsbət təsir etdi. Rusiyanın imperialist siyasətini qoruyub saxlaması və mürəkkəb coğrafi məkanda yerləşməsi Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında münasibətlərin NATO çərçivəsində və ikitərəfli formatda fasiləsiz şəkildə inkişaf etdirilməsinə zərurət yaradırdı. Regionda maraqları toqquşan Türkiyə-Rusiya-İran “üçlüyünün” bölgədə təsirini artırmaq uğrunda mübarizəsi, C.Qafqazda Rusiya-Ermənistan-İran və Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan üçtərəfli mexanizmlərinin formalaşmasına səbəb oldu. Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan üçlüyünə daxil olan hər bir dövlətin ABŞ-la yaxşı münasibətlərə malik olması, Rusiyanı narahat etməyə bilməzdi. [3, s.221]. Rusiya-ABŞ rəqabətində Türkiyə bəzən balanslaşdırıcı rol oynayaraq gərginliyin azaldılması üçün səylər göstərdi. Azərbaycan da oxşar siyasət yürüdərək ABŞ ilə Rusiya arasında balans saxlamağa çalışdı. Bu da, Türkiyə və Azərbaycanın Cənubi Qafqazda sabitlik və təhlükəsizliyin qorunmasında mühüm aktorlar olduğunu göstərirdi.

XXI əsrin əvvəllərində artıq üçtərəfli mexanizm formalaşmağa başladı. Süleyman Dəmirəl-Heydər Əliyev-Eduard Şevardnadze dövründə başlayan ilk təşəbbüslər, 11 sentyabr hadisələrindən sonra İsmayıl Cəmin xarici işlər naziri olduğu dövrdə konkret şəkildə müzakirə olundu. Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan arasında formalaşdırılan üçtərəfli əməkdaşlıq yalnız təhlükəsizlik və hərbi əməkdaşlıq mexanizmi deyil idi. Lakin üç dövlət arasında yaradılmış qarşılıqlı münasibətlər çərçivəsində bu əməkdaşlığın təhlükəsizlik sahəsinə də müəyyən təsirləri var idi. Hərbi sahədə əməkdaşlıq Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik bölgəsinə çevrilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Regionda mövcud olan oxşar təhlükəsizlik problemləri və təhdidlərə qarşı ortaq maraqlar əsasında birgə həll yollarının inkişaf etdirilməsi də Türkiyə üçün olduqca vacib idi.

Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan, hər bir ölkə digərini strateji tərəfdaş kimi qiymətləndirir və təhlükəsizlik doktrinalarında qeyd edir. Gürcüstanın 2011-ci ilin sonunda qəbul etdiyi Milli Təhlükəsizlik Doktrinasında Türkiyə regiondakı yeganə NATO üzvü, regionun aparıcı dövləti və mühüm hərbi müttəfiq kimi xarakterizə edilirdi. Həmin doktrina Gürcüstanın Türkiyə ilə təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində əlaqələrini daha da inkişaf etdirməyə önəm verdiyi vurğulanırdı. Həmin sənəddə Azərbaycan da strateji tərəfdaş kimi müəyyən edilmişdir [8, s.35-36]. 2002-ci il aprel 30-da Trabzonda imzalanan “Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respublikası arasında Terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər ağır cinayətlərə qarşı mübarizə haqqında” sazişin terrorizmlə mübarizə məsələləri ilə yanaşı, enerji dəhlizinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı müddəaları da ehtiva edirdi. 2003-cü il iyulun 23-də isə Bakıda “Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respublikası arasında Şərq-Qərb Enerji Dəhlizinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi haqqında” Protokol imzalandı.

2012-ci ildə Gürcüstanda baş verən hakimiyyət dəyişikliyi - qərbyönlü siyasəti ilə tanınan M.Saakaşvili hökumətinin B.İvanişvilinin rəhbərlik etdiyi "Gürcü Arzusu" bloku qarşısında məğlubiyyəti - bu üçtərəfli formata zərər verə biləcəyi ilə bağlı şərtlərə səbəb oldu. Lakin 2013-cü ilin mart ayında keçirilən Batumi görüşü ilə üçtərəfli təhlükəsizlik

strukturunun davam edəcəyi açıq şəkildə ifadə edildi. Görüşdə bölgədəki münaqişələr, ərazi bütövlüyü və digər məsələlər geniş müzakirə olundu. Üçtərəfli təhlükəsizlik əməkdaşlığının ilkin mərhələdə əsas hədəfi mineral yanacaqların təhlükəsiz nəqlinə yönəlsə də, 19 avqust 2014-cü ildə imzalanan Naxçıvan Sazişi sonradan tərəflər arasında birgə hərbi təlimlərin keçirilməsi üçün şərait yaratdı [4, s.2].

2015-ci ilin may ayında ilk dəfə olaraq Silahlı Qüvvələrin komandanları səviyyəsində görüşlər keçirilməyə başlandı. Naxçıvanda və Bakıda eyni vaxtda Türkiyə-Azərbaycan birgə hərbi təlimləri həyata keçirildi. 2015-ci ilin dekabr ayında isə İstanbulda üç dövlətin Müdafiə nazirləri yenidən görüşərək prosesin gedişatını və müdafiə əməkdaşlığının daha da dərinləşdirilməsini müzakirə etdilər. 2016-cı ilin may ayında Türkiyənin milli müdafiə naziri İsmət Yılmaz, Azərbaycanın müdafiə naziri Zakir Həsənov, Gürcüstanın müdafiə naziri Tinatin Xidaşeli Qəbələdə hərbi hazırlıq səviyyəsini artırmaq məqsədilə birgə hərbi təlimlərin keçirilməsi barədə qərar qəbul etdilər. Qeyd edək ki, həmin ilin oktyabr ayında ABŞ Hərbi Dəniz Qüvvələrinin 6-cı Donanmasına aid "USS Mount Whitney" komanda və nəzarət gəmisi 300 nəfərlik heyətlə Batumi limanına gələrək burada Gürcüstan sahil mühafizə qüvvələri ilə birgə döyüş ssenariləri üzrə təlimlər həyata keçirdi. 2016-cı ilin dekabr ayında Gürcüstanın yeni müdafiə naziri Levan İzoriya Bakıya səfər etdi və Gürcüstanla Azərbaycan arasında NATO çərçivəsində müdafiə sahəsinə dair bir neçə sənəd imzalandı. Nazir İzoriya bu əməkdaşlığın həm ikitərəfli, həm də üçtərəfli mexanizmlər çərçivəsində olduğunu qeyd etdi. Bu görüşlərdə iki ölkə arasında əsrlərə dayanan qardaşlıq, yaxşı qonşuluq və strateji tərəfdaşlıq anlayışları xüsusi vurğulandı, qarşılıqlı olaraq ərazi bütövlüyünə hörmət məsələsinə diqqət çəkildi. 2017-ci ilin may ayında İstanbulda keçirilən Beynəlxalq Müdafiə Sənayesi Sərgisi keçirildi. Hər üç ölkənin müdafiə sənayesi məhsulları sərgidə nümayiş olundu. Türkiyənin müdafiə sənayesi müəssisələri sərgidə zirehli texnika, raket silahları, gəmi artilleriya sistemləri və atıcı silahlar sahəsində qabaqcıl texnoloji yenilikləri nümayiş etdirdi. Bundan əlavə, Türkiyə müdafiə sənayesi Roketsan şirkətinin raketləri ilə silahlandırılmış üç döyüş PUA-sını – "ANKA", "Bayraktar" və "Karayel-SU"-nu təqdim etdi [5].

23 may 2017-ci ildə Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan müdafiə nazirləri Batumidə görüşdülər. Görüş zamanı nazir Levan İzoriya birgə hərbi təlimlərin artırılaraq davam etdiriləcəyi və sentyabr ayında hərbi heyətin ortaq rəqəmsal təlimlər həyata keçirəcəyini qeyd etdi. 2017-ci ilin iyun ayında Tbilisi yaxınlığındakı Vaziani bazasında üç ölkənin xüsusi təyinatlı qüvvələrinin iştirakı ilə "Qafqaz Qartalı" təlimi keçirildi. Üç ölkənin hərbi qüvvələri təlimlər çərçivəsində şərti hədəfin zərərsizləşdirilməsi, girovların xilas edilməsi, yaralıların evakuasiyası və digər tapşırıqları icra etdilər. Eyni zamanda, təlimlərdə hava qüvvələrinin dəstəyi də təmin olundu [6]. 31 mart 2018-ci ildə isə Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanın müdafiə nazirləri altıncı Müdafiə Nazirləri Zirvəsi çərçivəsində Türkiyənin Girəsun şəhərində görüşərək təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi və müdafiə sənayesində birgə istehsal imkanlarını müzakirə etdilər. Bu kontekstdə üç ölkə arasında qarşılıqlı anlaşma memorandumu da imzalandı.

2018-ci ilin noyabr ayında Bakıda Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə Baş Qərargah Rəislərinin Üçtərəfli Görüşü keçirildi. Görüşdə Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi, Ordu generalı Yaşar Gülər, Azərbaycanın müdafiə naziri, general-polkovnik Zakir Həsənov və Gürcüstan Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi, general-mayor Vladimir Çaçibaya iştirak etdi. Keçirilən mətbuat konfransında çıxış edən komandirlər, müdafiə sənayesində əməkdaşlığın inkişafı, regional proseslər, terrorizmlə mübarizədə əməkdaşlığın əhəmiyyəti və üç ölkə arasındakı ortaq müdafiə layihələrinin müzakirə edildiyini bildirdilər. Bu görüşdən bir ay sonra, 2018-ci ilin 19 dekabrında Türkiyə və Azərbaycan arasında hərbi tibb sahəsində təhsil və əməkdaşlıq haqqında protokol imzalandı [7].

Nəticə. Üçtərəfli görüşlərin Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan arasında strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə çatdığını qeyd edə bilərik. Bu əməkdaşlıq təkcə bəyanatlar səviyyəsində deyil, konkret proqram və layihələrlə dəstəklənir. İclaslar və onların yekun bəyanatları üçtərəfli mexanizmin gələcək fəaliyyətini daha da gücləndirir. Bununla yanaşı, Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı hərbi siyasəti və ikitərəfli/üçtərəfli tərəfdaşlıq mexanizmləri regionda sülh və sabitliyinin qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Xüsusilə, Türkiyənin Azərbaycan və Gürcüstanla birgə həyata keçirdiyi hərbi təlimlər regiondakı təhlükəsizliyin təmin olunmasına yardım edir. Bütün bu amillər nəticə etibarı ilə Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı rolu və çoxistiqamətli siyasəti barədə yeni yanaşma formalaşdırır. Bu siyasət eyni zamanda Qərb və region dövlətləri üçün yeni fürsətlər yaratmaqla yanaşı, enerji və müdafiə sənayesi bazarında Türkiyənin mövqeyini daha da gücləndirir.

Ədəbiyyat

1. Ivane Chkhikvadze. "Zero Problems with Neighbors: The Case of Georgia". Turkish Policy Quarterly.
<http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/zero-problems-with-neighbors-the-case-of-georgia-summer-2011-en.pdf>
2. NATO broşürü. Ortaklık Yoluyla Güvenlik. <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-turkish.pdf>
3. Kamil Ağacan. "Kaderdaş devletler: Azerbaycan-Gürcistan ilişkileri", Avrasya Dosyası, Azerbaycan özel, İlkbahar 2001, cild:7, sayı 1, s.330
4. Nicat Eldarov. Bakının Terrorizmlə Mübarizə Potensialinin Gücləndirilməsində Türkiyənin Rolü: Yumşaq Yanaşma Nə Dərəcədə İşləkdir? <https://gip.ge/wp-content/uploads/2020/06/Policy-Brief-27-AZ.pdf>
5. IDEF-2017 Exhibition in Istanbul: A Ukrainian Breakthrough.
https://bintel.org.ua/en/nash_archiv/arxiv-regioni/arxiv-blizkij-sxid/arxiv-turechchina/05-20-idef/
6. Qafqaz Qartalı - 2017" birgə təlimləri davam edir.
<https://mod.gov.az/az/news/qafqaz-qartali-2017-birge-telimleri-davam-edir-video-19077.html>
7. Kültürel və insani işbirliyi.
<https://ankara.mfa.gov.tr/category/kulturel-ve-insani-isbirligi#:~:text=T%C3%BCrkiye%20ile%20Azərbaycan%20aras%C4%B1nda%2019,de%2C%20ortak%20askeri%20təbikətlər%C4%B1n%20yap%C4%B1lması%C4%B1d%C4%B1r.>
8. Hüseyn Hüseynli. Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan hərbi əməkdaşlığı/Türk dünyası: Ortaq tarixi-mədəni dəyərlər, müasir reallıqlar və gələcəyə baxış I Beynəlxalq konfransın materialları, Bakı, 2023 s.34-37

TURKEY-GEORGIA MILITARY COOPERATION: FROM BILATERAL RELATIONS TO TRILATERAL STRATEGIC PARTNERSHIP

Huseyn Huseynli
Summary

The article analyzes the main directions of Turkey's military policy in the South Caucasus region. The bilateral format of the trilateral security relations between Turkey, Georgia, and Azerbaijan began after the collapse of the Soviet Union. During E. Shevardnadze's visit to Turkey in 1996, under the "Agreement on Military Education, Technical, and Scientific Cooperation between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the Republic of Georgia." This was followed by the "Military Education and Cooperation Agreement" signed during Süleyman Demirel's visit to Tbilisi in 1997. Georgia's participation in the trilateral defense/security cooperation began after 2012, and the security component of the trilateral mechanism also emerged at this time. The

Trabzon Declaration, adopted in June 2012 with the participation of Foreign Ministers, marked an important milestone in this regard. Following this, Turkey, Azerbaijan, and Georgia deepened their strategic relations, covering a wide range of cooperation from energy and communication to the fight against terrorism.

ТУРЦИЯ-ГРУЗИЯ ВОЕННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: ОТ ДВУСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ К ТРЁХСТОРОННЕМУ СТРАТЕГИЧЕСКОМУ ПАРТНЁРСТВУ

Гусейн Гусейнли

Резюме

Статья анализирует основные направления военной политики Турции в Южном Кавказе. Как известно, двусторонний формат существующих сегодня трёхсторонних безопасности отношений между Турцией, Грузией и Азербайджаном начал развиваться после распада СССР. Во время визита Э. Шеварднадзе в Турцию в 1996 году и называлось «Соглашение между правительствами Турецкой Республики и Грузинской Республики о военном образовании, техническом и научном сотрудничестве». Затем в 1997 году во время визита в Тбилиси Сулеймана Демиреля было подписано «Соглашение о военном образовании и сотрудничестве». Присоединение Грузии к трёхстороннему сотрудничеству в области обороны/безопасности началось после 2012 года. Мы видим, что именно в этот период был установлен компонент безопасности трёхстороннего механизма. Принятие Трабзонской декларации в июне 2012 года на саммите министров иностранных дел стало важным этапом в этом контексте. С этого момента Турция, Азербайджан и Грузия углубили свои стратегические связи, охватывающие широкий спектр сотрудничества от энергетики и связи до борьбы с терроризмом.

Rəyçi: prof. M.Qasımlı.

Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi kafedrasının 05.02.2025 tarixli iclası.

Daxil olma tarixi 07 fevral 2025-ci il